

فصلنامه خانواده‌درمانی کاربردی

مقایسه علم باوری، گرایش‌های دینی و سرمایه اجتماعی در دو حوزه (دانشگاهیان - حوزویان) در دوران شیوع کرونا

دانشجوی دکتری گروه جامعه‌شناسی، واحد آشتیان، دانشگاه آزاد اسلامی، آشتیان، ایران
استادیار گروه جامعه‌شناسی، واحد آشتیان، دانشگاه آزاد اسلامی، آشتیان، ایران
استادیار گروه جامعه‌شناسی، واحد آشتیان، دانشگاه آزاد اسلامی، آشتیان، ایران

مژگان غفارزاده نمازی ^{id}
محمدحسین اسدی داوودی * ^{id}
علی روشنایی ^{id}

assadi2001ir@yahoo.com

ایمیل نویسنده مسئول:

پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۲۱

دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۲۴

فصلنامه علمی پژوهشی
خانواده‌درمانی کاربردی

شاپا (الکترونیکی) ۲۷۱۷-۲۴۳۰
<http://Aftj.ir>

دوره ۲ | شماره ۵ | پیاپی ۹ | ۴۱۵-۴۰۴

زمستان ۱۴۰۰

(مجموعه مقالات کوید-۱۹)

نوع مقاله: پژوهشی

چکیده

هدف: هدف پژوهش حاضر مقایسه علم باوری، میزان گرایش‌های دینی و سرمایه اجتماعی در دو حوزه (دانشگاهیان - حوزویان) در دوران کرونا در شهر تهران در سال ۱۳۹۹ بود. روش پژوهش: پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و طرح پژوهش توصیفی از نوع مقایسه‌ای بود. جامعه آماری شامل تمام دانشجویان دانشگاه صدا و سیما (۷۵۶ نفر) و حوزه علمیه (۳۵۰ نفر) بودند که مجموعاً از کل دانشجویان دانشگاه تعداد ۱۷۵ نفر و از حوزویان ۱۱۰ نفر به عنوان نمونه با روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شد. داده‌های به دست آمد بر اساس آزمون تی مستقل، یومن ویتنی، تحلیل شد. یافته‌ها: نتایج نشان داد بین علم باوری ($t = 5/41, p < 0/01$)، گرایش‌های دینی ($t = -9/62, p < 0/01$) و سرمایه اجتماعی ($t = 7/93, p < 0/01$) دانشجویان و طلاب تفاوت معنی‌دار وجود دارد. به این صورت که میزان علم باوری و سرمایه اجتماعی در دانشگاهیان بالاتر از حوزویان و میزان گرایش‌های دینی در حوزویان بیشتر از دانشگاهیان بود ($P = 0/05$). نتیجه‌گیری: با توجه تفاوت معنادار حوزویان و دانشگاهیان در علم باوری، میزان گرایش‌های دینی و سرمایه اجتماعی در بحران و تعامل سازنده علم و دین نتیجه‌گیری می‌شود که علم و دین در بحران‌های اجتماعی می‌توانند تعاملی موثر داشته باشند.

به این مقاله به شکل زیر استناد کنید:
درون متن:

(غفارزاده نمازی، اسدی داوودی و روشنایی،
۱۴۰۰)

در فهرست منابع:

غفارزاده نمازی، مژگان، اسدی داوودی، محمدحسین، و روشنایی، علی. (۱۴۰۰). مقایسه علم باوری، گرایش‌های دینی و سرمایه اجتماعی در دو حوزه (دانشگاهیان - حوزویان) در دوران شیوع کرونا. فصلنامه خانواده‌درمانی کاربردی، ۲(۵ پیاپی ۹): ۴۰۴-۴۱۵.

کلیدواژه‌ها: علم باوری، گرایش‌های دینی، سرمایه اجتماعی، کرونا

مقدمه

از اواخر دسامبر سال ۲۰۱۹، پنومونی ویروس کرونا (کووید-۱۹) از طریق انتقال انسان به انسان رخ داده و کشورهای زیادی را درگیر کرد (پری، ۲۰۲۰). بیماری واگیردار نه تنها موجب تهدید سلامت جسمانی جامعه و در برخی از موارد مرگ می‌شود، بلکه با توجه به اینکه پاندمی‌ها، اغلب در مردم عدم اطمینان و سردرگمی ایجاد می‌کنند (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۰۵). این بیماری فشار روانی غیرقابل تحملی برای جوامع درگیر مانند استرس، اضطراب، افسردگی، سوگ حل نشده، اختلال استرس پس از سانحه به بار می‌آورد است (فرونش، علیشیری، زیجود، درستکار و فرهامی، ۲۰۱۹)؛ حجم نگرانی‌ها از بحران این بیماری خیلی بیشتر از واقعیت‌های آن است و بحث آثار روانشناختی این بیماری و ویروسی بر روی بهداشت سلامت روان افراد در سطوح مختلف جامعه از اهمیت به سزایی برخوردار است (لی، وانگ، کژیو، چاو و ژو، ۲۰۲۰). لذا باید در حیطه خود مراقبتی به ابعاد سلامت روان کرونا و ویروس توجه خاص داشت. مردم باید با واقعیت این بیماری بیشتر آشنا شوند تا از این طریق، استرس و اضطراب جامعه کاهش یابد. علم یکی از برجسته‌ترین و ارزشمندترین کمال‌ها برای انسان است و بشر بر اثر نیروی فطری حقیقت‌طلبی خود، تلاش‌های بسیاری در راه به دست آوردن آن در طول تاریخ حیات خود انجام داده است همچنین موفقیت علم در حوزه‌های مختلف نگرش انسان را در باب کلیه میثاقل تحت الشعاع قرار داده است (مصباحی جمشیدی و سرمدی، ۱۳۹۹) و باور این که مفروضات، روش‌های تحقیق و دیگر ویژگی‌های علوم فیزیکی و زیستی، به یکسان بر همه‌ی رشته‌ها، اعم از علوم انسانی و اجتماعی انطباق پذیر و اساس همه‌ی آن‌ها است، علم‌گرایی نامیده می‌شود. با این اعتقاد، که علم، تنها راهنمای قابل اعتماد برای رسیدن به حقیقت است (هات، ۱۳۸۲). علم‌گرایی یا علم باوری یک روحیه و رویه و یا به عبارتی یک رویکرد است و نه صرفاً یک مکتب فکری. علم‌گرایی را با علم و علمی بودن نباید اشتباه گرفت. علم‌گرایی، الگو قرار دادن و ملاک قرار دادن روش علوم تجربی در همه‌ی عرصه‌های معارف بشری و در تمامی شئون زندگی است. (بروان، ۲۰۱۷). ظهور جامعه سرمایه‌داری به میزان زیادی به رشد و تکمیل معرفت علمی در مورد جهان طبیعی دامن زد. علم بدو مثل خود سرمایه‌داری، نیرویی رهایی‌بخش بود و انسان را از خرافات و اغتشاشات ایدئولوژیکی تفکر مذهبی رها می‌کرد؛ اما علم نیز در موقع خود لزوماً به منبع و امکانی برای استثمار در دست بورژوازی مبدل گردید. به‌ویژه در قلمرو تولید صنعتی، علم به خالی شدن انسان از ماهیت انسانی و سریعاً کمک کرد. علم به ایدئولوژی و دانشمندان به ایدئولوگ‌ها تبدیل می‌شوند. چگونه چنین می‌شود از آنجاکه جهان مادی حدود تفسیر دانشمندان در کار خودش را کنترل می‌کند، جواب، همان‌گونه مارکس می‌گفتند، در خارج از قلمرو مشخص و دقیق تحقیق قرار دارد، جایی که دانشمندان رها از چنین فشارهایی (نوعاً به اسم علم) ایدئولوژی خالص عرضه می‌دارد. از دانشمندان به نام علم و با توسل به بی‌طرفی، فن و تخصص، از افسار حاکم پشتیبانی می‌کند (سوری، ۱۳۹۷). به عقیده دورکیم^۱، دین عبارت است از یک نظام مشترک و الزام‌آور از اعتقادات و اعمال که به امور مقدس یعنی آن چیزهایی که جدا، مجزا و محترم هستند مربوط می‌شود، اعتقادات و اعمالی که همه‌ی پیروان آن‌ها را در یک اجتماع اخلاقی گرد هم می‌آورد. دورکیم بر این واقعیت تأکید می‌کرد که در ادیان هرگز فقط موضوع عقیده و ایمان در بین نیست همه‌ی ادیان دربردارنده‌ی فعالیت‌های آیینی و مناسکی هستند که طی آن‌ها گروه مؤمنان یکدیگر را ملاقات می‌کنند (گیدنز، ۱۳۸۹). باربور روش‌های علم و دین را از اساس مغایر هم

1. Durkheim

می‌دانستند و معتقد بودند که این دو مشغله، باید کاملاً جدا و مستقل از یکدیگر باشند؛ نه تنها موضوع و محتوای آن، بلکه شیوه‌های کسب معرفتشان نیز چنان ناهمانند است، که هیچ قیاس مفیدی بین آن‌ها نمی‌توان برقرار ساخت؛ زیرا هر موضوع یا مسئله‌ای از نظر حق قضاوت، یا در قلمرو علم است یا در قلمرو دین و هرگز متعلق به هر دو حوزه نیست، وی چهار نوع رابطه را میان علم و دین مفروض گرفته که عبارت‌اند از: تعارض، استقلال، گفتگو و همبستگی. آلیستر مک‌گراث نیز به تبعیت از باربور به معرفی مدلی سه بعدی شامل ابعاد تعارض، همسویی و تمایز می‌پردازد، اما رابطه علم و دین، به عنوان موضوعی بین رشته‌ای و فراگیر، دست‌مایه مطالعات گسترده و موجد نظریه‌ها و مدل‌های متنوعی بوده است، (رفیعی، ملکی، زاهدی و ارشاد، ۱۳۹۹)؛ رحیمی (۱۳۸۹) طی پژوهشی بررسی نگرش دانشجویان نسبت به علم‌گرایی و دین‌گرایی پرداخته است. نتیجه این تحقیق آن است که دین‌گرایی نسبت به علم‌گرایی نزد دانشجویان مورد بررسی قوی‌تر است. موحد، حمیدی زاده (۱۳۹۸) رابطه دینداری و علم‌گرایی زنان در شهر شیراز را بررسی کردند. نتایج نشان می‌دهد که بیش از شصت درصد از پاسخگویان از دینداری متوسطی برخوردارند و میان دینداری پاسخگویان به‌عنوان متغیر مستقل با گرایش علمی، معدل لیسانس به‌عنوان بخشی از متغیر وابسته رابطه معکوس و منفی وجود دارد که رابطه بین فعالیت علمی و دینداری رابطه مثبت و مستقیم است. یکی دیگر از متغیرهایی که در پژوهش حاضر مورد بررسی قرار گرفته است سرمایه اجتماعی^۱ است، که حاصل انباشت منافع بالقوه و یا بالفعلی است که مربوط به مالکیت یک شبکه بادوام از روابط کم‌وبیش نهادینه‌شده در بین افرادی است که با عضویت در یک گروه اجتماعی ایجاد می‌شود. سرمایه اجتماعی در مفهوم اولیه خود اراده نیک، یاری، همدلی و روابط اجتماعی در بین افراد و خانواده‌هایی که یک واحد اجتماعی را تشکیل می‌دهند، توصیف می‌شود (استراب، گرای، ریچ و گیل، ۲۰۲۰)، در سرمایه اجتماعی بر شاخص‌هایی همچون ساختارها، اعتماد، هنجارها و شبکه‌های که هماهنگی و همکاری و دسترسی به منابع را تسهیل می‌کند و کنش‌ها را موجب می‌شود، تأکید می‌شود (مایانگا، ۲۰۱۷)، از نظر بوردیو، سرمایه اجتماعی مجموع منابع واقعی یا بالقوه است که با مالکیت شبکه‌ای بادوام و شناخت متقابل از روابط کم و بیش نهادینه‌شده یا به عبارتی دیگر عضویت در یک گروه که هر یک اعضای آن پشتوانه سرمایه جمعی را فراهم می‌کند مرتبط است (تینس، ۲۰۱۹). این نوع سرمایه می‌تواند یک منبع بسیار مهم برای توانایی خانواده و جوامع در بسیج منابع و اطلاعات لازم برای پاسخگویی به تهدیدات خطرناک طبیعی و بازبایی در برابر بلایای طبیعی و بحران‌ها باشد، زیرا پیوندهای قدرتمند توانایی و انسجام اجتماعی را فراهم می‌کنند و پیوندهای ضعیف دسترسی به ایده‌های جدید و متنوع را فراهم می‌کنند (گولکسی و کویا والانین، ۲۰۲۰)، با توجه به موارد بیان شده، بحران، واقعیتی اجتناب‌ناپذیر در زندگی اجتماعی است. بحران‌ها در ذات خود بستر شکل‌گیری تهدیدها و فرصت‌هایی هستند که بر حسب نوع، شدت و گستره‌ی محیطی بحران، می‌تواند نظام سیاسی و مدیران حاکم را در شرایط دشوار و پرمخاطره‌ای قرار دهند. بحران‌ها از دیدگاه پارسونز به سه دسته تقسیم کرده است که عبارت‌اند از: بحران‌های فوری؛ این بحران‌ها دارای هیچ‌گونه علامت هشداردهنده قبلی نیستند و سازمان‌ها نیز قادر به تحقیق در مورد آن‌ها و نیز برنامه‌ریزی خاصی برای دفع آن‌ها نمی‌باشد. بحران‌های تدریجی؛ این بحران‌ها به آهستگی ایجاد می‌شوند. می‌توان آن‌ها را متوقف یا از طریق اقدامات سازمانی آن‌ها را محدود ساخت. بحران‌های ادامه‌دار :

این بحران‌ها هفته‌ها، ماه‌ها و یا حتی سال‌ها به طول می‌انجامند. استراتژی‌های مواجهه شدن با این بحران‌ها در موقعیت‌های متفاوت بستگی به فشارهای زمانی، گستردگی کنترل و میزان فراگیری این وقایع دارد. این پژوهش، به دلیل اهمیت خاصی که در مسائل اجتماعی، اقتصادی، سلامتی روزمره و امروزه‌ی ما دارد، جهت بسیاری از ارگان‌های دست‌اندرکار و سیاست‌گذار مفید فایده خواهد بود. با توجه به مطالب ذکر شده هدف از پژوهش حاضر آزمون این فرضیه است:

۱. بین علم باوری، میزان گرایش‌های دینی و سرمایه اجتماعی در دو حوزه (دانشگاهیان - حوزویان) در دوران کرونا تفاوت وجود دارد.

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و طرح پژوهش توصیفی از نوع مقایسه‌ای بود. جامعه‌ی آماری پژوهش حاضر شامل دانشجویان دانشگاه صداوسیما (۷۵۶ نفر)، و طلاب حوزه‌های علمیه (۳۵۰ نفر) در شهر تهران در سال ۱۳۹۹ بود. که با روش نمونه‌گیری در دسترس تعداد ۱۷۵ نفر از دانشجویان و ۱۱۰ نفر از طلاب به عنوان نمونه‌ی آماری انتخاب شدند. معیارهای ورود عبارت بودند از: ۱. مشغول به تحصیل در حوزه‌های علمیه چیدر و الزهرا، در دانشگاه صدا و سیما. ۲. جنسیت زن و مرد. ۳. رضایت آگاهانه. معیار خروج عبارت بود از عدم تکمیل پرسشنامه‌ها

ابزار پژوهش

۱. **پرسشنامه علم باوری.** یک مقیاس ۶ گویه‌ای محقق ساخته است ابتدا با استفاده از مبانی نظری گویه‌ها تدوین و جهت بررسی روایی محتوایی با حذف گویه‌های نامناسب به تایید اساتید و متخصصان رسید این مقیاس از کاملاً موافقم (نمره ۵) تا کاملاً مخالفم (۱) در طیف لیکرت ۵ درجه‌ای نمره گذاری شده است. بالاترین نمره ۳۰ و پایین‌ترین نمره ۶ است هر چه نمره بالاتر باشد میزان علم باوری بیشتر است. پس از اخذ نظرات اساتید برخی از سؤالات حذف و برخی گزینه‌ها اضافه یا اصلاح شد و بدین ترتیب از حصول روایی سازه اطمینان حاصل شد و جهت تعیین پایایی از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است و مقدار آلفای کرونباخ علم باوری ۰/۶۹ به دست آمد.

۲. **پرسشنامه سرمایه اجتماعی.** یک مقیاس ۱۴ گویه‌ای محقق ساخته است ابتدا با استفاده از مبانی نظری گویه‌ها تدوین و جهت بررسی روایی محتوایی با حذف گویه‌های نامناسب به تایید اساتید و متخصصان رسید این مقیاس در طیف لیکرت ۵ درجه‌ای از خیلی زیاد (نمره ۵) تا خیلی کم (نمره ۱) نمره گذاری شده است. بالاترین نمره ۷۰ و پایین‌ترین نمره ۱۴ است هر چه نمره بالاتر باشد میزان سرمایه اجتماعی بالاتر است. پس از اخذ نظرات اساتید برخی از سؤالات حذف و برخی گزینه‌ها اضافه یا اصلاح شد و بدین ترتیب از حصول روایی سازه اطمینان حاصل شد و جهت تعیین پایایی از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است و مقدار آلفای کرونباخ سرمایه اجتماعی ۰/۷۷ به دست آمد.

۳. **پرسشنامه گرایش‌های دینی.** در این پژوهش از مقیاس ۱۰ گویه‌ای محقق ساخته استفاده شده است. که به صورت طیف لیکرت پنج درجه‌ای از خیلی موافقم (نمره ۵) تا خیلی مخالفم (نمره ۱) نمره گذاری شده است. بالاترین نمره ۵۰ و کمترین نمره ۵ است هر چه نمره بالاتر میزان گرایش‌های دینی نیز بیشتر است. پس از ساخت سؤالات و تنظیم پرسشنامه، روایی و پایایی آن اندازه‌گیری شد و سپس از طریق مراجعه

حضور محقق به پاسخگویان تکمیل گردید. برای اندازه‌گیری روایی پرسشنامه پس از مشاوره با اساتید راهنما و مشاور به تعدادی از متخصصان روش تحقیق و روش‌های آماری مراجعه و با ارائه فرضیه‌های تحقیق و پرسشنامه به صاحب‌نظران در خصوص محتوای پرسشنامه و موفقیت سنجش و اندازه‌گیری آن نظرات کارشناسی اخذ گردید، پس از اخذ نظرات اساتید برخی از سوالات حذف و برخی گزینه‌ها اضافه یا اصلاح شد و بدین ترتیب از حصول روایی سازه اطمینان حاصل شد. در این تحقیق جهت تعیین پایایی از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است؛ مقدار آلفای کرونباخ گرایش‌های دینی ۰/۷۷ به دست آمد.

شیوه اجرا. ابتدا به تعداد افراد مشغول به تحصیل در دانشگاه صدا و سیما و حوزه‌های علمیه چیدز و الزهرا در دسترس قرار گرفت سپس با روش نمونه‌گیری در دسترس تعداد ۲۸۵ نفر (۱۷۵ نفر دانشجوی، ۱۱۰ نفر طلبه) به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند سپس پرسشنامه‌های پژوهش در اختیار آنها قرار گرفت پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها با استفاده از آزمون تی دو گروه مستقل و یومان ویتنی داده‌ها مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

نتایج نشان داد از مجموع ۱۱۰ نفر طلاب پاسخ‌دهنده، ۶۲ نفر مرد، ۴۸ نفر زن بوده‌اند. بیشتر پاسخگویان مرد، (۵۶/۴) درصد بوده‌اند. از مجموع ۱۷۵ نفر دانشجوی پاسخ‌دهنده، ۶۲ نفر مرد، ۱۱۳ نفر زن بوده‌اند. بیشتر پاسخگویان زن، (۶۴/۶) درصد بوده‌اند. از مجموع ۱۱۰ نفر طلاب پاسخ‌دهنده، دامنه سنی ۱۸-۲۲ سال، ۱۴ نفر، ۲۳-۲۸ سال، ۲۶ نفر، ۲۹-۳۴ سال، ۲۹ نفر، ۳۵-۴۰ سال، ۱۸ نفر، ۴۱-۴۵ سال، ۱۷ نفر، ۵۰-۴۶ سال، ۳ نفر، ۵۱-۵۵ سال، ۲ نفر، ۶۰-۵۶ سال، ۱ نفر بوده است. در واقع می‌توان گفت بیشتر پاسخگویان در دامنه سنی ۲۹-۳۴ سال، (۲۶/۴) درصد بوده‌اند. از مجموع ۱۷۵ نفر دانشجوی پاسخ‌دهنده، دامنه سنی ۱۸-۲۲ سال، ۸ نفر، ۲۳-۲۸ سال، ۱۰ نفر، ۲۹-۳۴ سال، ۱۱ نفر، ۳۵-۴۰ سال، ۱۵ نفر، ۴۱-۴۵ سال، ۵۷ نفر، ۴۶-۵۰ سال، ۳۶ نفر، ۵۱-۵۵ سال، ۲۱ نفر، ۶۰-۵۶ سال، ۱۷ نفر بوده است. در واقع می‌توان گفت بیشتر پاسخگویان در دامنه سنی ۴۱-۴۵، (۳۲/۶) درصد بوده‌اند. داده‌های پژوهش نشان می‌دهد در حوزه علمیه ۵۶/۴ درصد مرد، ۴۳/۶ درصد زن، در حوزه دانشگاه ۳۵/۴ درصد مرد، ۶۴/۶ درصد زن بوده است و می‌توان این‌طور اظهار داشت بیشترین افراد مردان در حوزه علمیه با ۵۶/۴ درصد و زنان در حوزه دانشگاه با ۶۴/۶ درصد بوده است.

جدول ۱. شاخص‌های توصیفی متغیرهای پژوهش به تفکیک دو گروه دانشجویان و طلاب

گروه مطالعه										
متغیر	دانشجویان					طلاب				
	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	چولگی	کشیدگی
علم باوری	۱۷۵	۲۱/۰۴	۵/۵۲	-۰/۱۱	-۱/۲۵	۱۱۰	۱۵/۶۳	۳/۸۸	۰/۵۹	-۰/۹۰
گرایش‌های دینی	۱۷۵	۲۶/۶۸	۷/۴۱	-۱/۱۲	۰/۹۳	۱۱۰	۴۴/۶۱	۴/۳۷	۰/۳۵	۱/۰۹
سرما به اجتماعی	۱۷۵	۴۸/۵۹	۱۰/۳۷	-۰/۱۶	-۰/۹۳	۱۱۰	۳۷/۷۸	۹/۶۱	۰/۵۷	-۰/۵۳

همان‌طور که در جدول فوق مشاهده می‌شود، میانگین نمره دانشجویان در علم باوری ($21/04 \pm 5/52$) و سرمایه اجتماعی ($48/59 \pm 10/37$) بیشتر از میانگین نمره طلاب در علم باوری ($15/63 \pm 3/88$) و سرمایه اجتماعی ($37/78 \pm 9/61$) است. با این حال میانگین نمره طلاب در گرایش‌های دینی ($44/61 \pm 4/37$) بیشتر از میانگین نمره دانشجویان در گرایش‌های دینی ($26/68 \pm 7/41$) است. هر چند این نتیجه‌گیری استنباط بدون آزمون آماری است، اما در بررسی‌های دقیق‌تر بعدی، وجود تفاوت معنی‌دار بین دو گروه در نوع و میزان واکنش‌های استرس حاد همسر مشخص خواهد شد.

برای آزمون نرمال بودن داده‌ها، روش‌های مختلفی مورد استفاده قرار می‌گیرد، از جمله این روش‌ها استفاده از شکل توزیع و یا به عبارت دیگر محاسبه چولگی و کشیدگی متغیرهای تحقیق است که نتایج آن در جدول ۱ به همراه آمار توصیفی متغیرهای پژوهش آمده است. هرگاه چولگی و کشیدگی داده‌ها بین ۲ و -۲ باشد، توزیع متغیرها نرمال است. براین اساس، چون چولگی و کشیدگی داده‌های مربوط متغیرهای پژوهش در دو گروه دانشجویان و طلاب در دامنه بین ۲ و -۲ به دست آمده است می‌توان گفت که توزیع داده‌های مربوط متغیرهای پژوهش نرمال است. از آزمون لوین نیز جهت بررسی همگنی واریانس‌های علم باوری ($F=0/76$ ، $p=0/472$)، گرایش‌های دینی ($F=2/94$ ، $p=0/064$) و سرمایه اجتماعی ($F=2/70$ ، $p=0/079$) دو گروه در جامعه استفاده شد که نتایج این آزمون معنی‌دار نبود، بنابراین داده‌ها مفروضه همگنی واریانس‌های دو گروه در متغیرهای پژوهش را رد نکرد و می‌توان از مقادیر t برای مقایسه تفاوت بین‌گروه‌ها در متغیرهای پژوهش استفاده کرد. جدول ۲ نتایج آزمون آماری t مستقل برای مقایسه نمره‌های دو گروه دانشجویان و طلاب در علم باوری، گرایش‌های دینی و سرمایه اجتماعی را نشان می‌دهد.

جدول ۲. نتایج آزمون t مستقل جهت مقایسه باوری، گرایش‌های دینی و سرمایه اجتماعی دانشجویان و طلاب

متغیر	t	df	p	اختلاف میانگین	انحراف معیار	فاصله اطمینان ۹۵٪
						حد پایین حد بالا
علم باوری	۶/۵۱	۲۸۳	۰/۰۰۱	۵/۴۱	۰/۶۸	۲/۴۵۸۷۴ ۹/۲۹۸۴۷
گرایش‌های دینی	-۹/۶۲	۲۸۳	۰/۰۰۱	-۱۷/۹۳	۱/۸۹	-۲۱/۲۹۴۴۱ -۱۳/۸۸۱۲۵
سرمایه اجتماعی	۷/۹۳	۲۸۳	۰/۰۰۱	۱۰/۸۱	۱/۰۹	۶/۸۹۷۴۵ ۱۴/۲۹۴۷۷

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، بین علم باوری ($t= 5/41$ ، $p< 0/01$)، گرایش‌های دینی ($t= 9/62$ ، $p< 0/01$) و سرمایه اجتماعی ($t= 7/93$ ، $p< 0/01$) دانشجویان و طلاب تفاوت معنی‌دار وجود دارد. برای فهم چگونگی این تفاوت کافی است میانگین نمره دو گروه دانشجویان و طلاب را از لحاظ متغیرهای علم باوری، گرایش‌های دینی و سرمایه اجتماعی با یکدیگر مقایسه کنیم. با توجه به نتایج مندرج در جدول ۲، میانگین نمره دانشجویان در علم باوری و گرایش‌های دینی بیشتر از میانگین نمره طلاب است، در حالی که میانگین نمره طلاب در گرایش‌های دینی بیشتر از میانگین نمره دانشجویان است. در مجموع، میزان علم باوری و سرمایه اجتماعی در دانشگاهیان بالاتر از حوزویان و میزان گرایش‌های دینی در حوزویان بیشتر از دانشگاهیان بود.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر بررسی مقایسه علم باوری میزان گرایش‌های دینی و سرمایه اجتماعی بین دو حوزه (دانشگاهیان - حوزویان) در دوران کرونا بود. نتایج نشان داد بین باور به علم، گرایش‌های دینی و سرمایه اجتماعی در دو حوزه (دانشگاهیان - حوزویان) تفاوت معناداری وجود دارد. در تبیین تفاوت گرایش‌های دینی طلاب و دانشگاهیان می‌توان گفت مطابق نظریه میدانی لوین، رفتار به واسطه میدانی که در آن وجود دارد شکل می‌گیرد، همچنین براساس نظریه یادگیری اجتماعی باندورا، طلاب بیشتر در معرض مشاهده و الگوبرداری از رفتارهای مذهبی قرار دارند. همچنین با توجه به نظر الیس که معتقد است باورها و اعتقادات فرد، رفتار فرد را می‌سازد به علت اینکه طلاب در حال آموزش و پژوهش درباره دین هستند، باورهای دینی بیشتر و قوی‌تری برای اعمال و رفتار دینی دارند (رسولی و سلطانی ۱۳۹۱). از این رو به علت اینکه طلاب در حال آموزش و پژوهش درباره موضوعات دینی هستند، انتظار می‌رود که باورهای دینی بیشتر و قوی‌تری برای رفتار دینی داشته باشند. مبحث فوق با پژوهش مهدوی کنی (۱۳۸۷) مبنی بر اینکه بین آموزه‌های دینی مبلغ مذهبی و مؤلفه‌های مورد نظر در سبک زندگی رابطه وجود دارد همسو است. همچنین با توجه به اینکه ورود به حوزه‌های علمیه داوطلبانه است، به نظر می‌رسد افرادی که وارد حوزه‌های علمیه می‌شوند، علاقه و گرایش‌های دینی بیشتری دارند. علاوه بر آن آموزش دینی، باعث افزایش دینداری آنان می‌شود. این امر در تأیید نظر بوردیوی جامعه‌شناس نیز هست که معتقد است: "دین، نظامی نمادین است که همزمان ساخت یافته و ساخت دهنده است (دیلون، ۲۰۱۱). با توجه به اینکه طلاب در مورد چرایی انجام رفتار دینی علم و دانش کسب می‌کنند، قدرت تجزیه و تحلیل مسائل دینی در ایشان عمیق‌تر است و امکان پایبندی آنها به دین، باورها و رفتار دینی نیز بیشتر می‌شود (رسولی، سلطانی، ۱۳۹۱). همچنین نظریه واخ در تعریف جامعه‌شناسی دین می‌گوید: به مثابه روابط متقابل دین و جامعه، تصور می‌شود که انگیزه‌ها، عقیده‌ها و نهادهای دینی به‌طور متقابل تحت تأثیر نیروهای اجتماعی، سازمان اجتماعی و قشربندی اجتماعی قرار می‌گیرند و خود نیز آنها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. در خصوص باور به علم در دو گروه حوزه و دانشگاه باید گفت که افراد وابسته به طبقات و گروه‌های مختلف باور عینی متفاوتی از خود بروز می‌دهند. کسانی که سرمایه و ثروت و سواد و شغلشان در رابطه با نهادهای مدرن است علم باوری‌شان به نظر می‌رسد بالا باشد. مسئله‌ی دیگری که قابل‌اعتناست؛ پرداختن به نحوه‌ی اجتماعی شدن افراد است. فرایندی که می‌توان تفاوت علم باوری و گرایش‌های دینی را در حوزه و دانشگاه طبق تحلیل یافته‌های انجام‌شده، نیز تا حدی ثمره‌ی آن دانست این نکته، نشان می‌دهد با حرکت به سمت جامعه‌ی مدرن بر پایه‌ی سبک‌های اجتماعی شدن و محیط‌های اجتماعی شدن میزان علم باوری در محیط دانشگاهی که سر و کار دانشجویان به‌طور مداوم با علم و مباحث علمی است با طلاب که در حوزه‌های علمی بیشتر به امور دینی و مذهبی می‌پردازند متفاوت است.

همچنین نتایج نشان داد سرمایه اجتماعی در دو حوزه (دانشگاهیان - حوزویان) تفاوت معناداری وجود دارد. این نتیجه با نتایج پژوهش لاف (۲۰۱۳)، همخوانی دارد نظریه بوردیو، سرمایه اجتماعی حاصل انباشت منافع بالقوه و یا بالفعلی است که مربوط به مالکیت یک شبکه با دوام از روابط کم‌وبیش نهادینه‌شده در بین افرادی است که با عضویت در یک گروه اجتماعی ایجاد می‌شود. سه مؤلفه‌ی اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی و مشارکت اجتماعی که در یک رابطه متعامل قرار گرفته و هر کدام تقویت‌کننده دیگری‌اند، از

مؤلفه‌های اصلی سرمایه اجتماعی محسوب می‌شوند. این سه مؤلفه از مفاهیم کلیدی جامعه‌شناسی هستند (بورديو، ۱۹۸۵). دانشگاه به عنوان فضایی با ساختار رسمی به ایجاد هنجارهای رسمی و غیررسمی کمک فراوانی می‌کند؛ یعنی شبکه‌های مختلط و غیررسمی را به وجود می‌آورد که سبب تعامل نسبتاً پایدار افراد و نهادها در داخل این شبکه‌ها و افزایش سرمایه اجتماعی می‌شود. این افزایش سرمایه را می‌توان مقوله‌ای دانست که ارتباط مستقیمی با آموزش افراد دارد؛ یعنی توسعه اجتماعی که فرایند اجتماعی یادگیری است، به منظور قدرتمند کردن افراد و گروه‌های اجتماعی عمل می‌کند. این عمل با شمول آنها به عنوان شهروندانی حاضر در فعالیت‌های جمعی است و به بازسازی اقتصادی، اجتماعی، توسعه و تغییر کمک می‌کند (مرجائی، ۱۳۹۹). از دیدگاه ویلسون، دانشگاه‌ها می‌توانند مؤثرترین سازنده‌های سرمایه اجتماعی، هم در داخل کلاس و هم خارج از آن باشند. وی تأکید می‌کند که برای تحقق این هدف باید فعالیت‌های جدیدی در نظام برنامه ریزی درسی قرار گیرد (ویلسون، ۱۹۹۷ به نقل از صالحی عمران، ۱۳۹۳). از سوی دیگر، دانشگاه به عنوان ساختار آموزشی و تربیتی و اجتماعی نقش بسیاری در امکان برقراری تعاملات و هم‌کنشی میان اعضای خود اعم از استادان، دانشجویان و سایر کارکنان از یک سو و مشارکت در نهادهای درون و بیرون دانشگاه از سوی دیگر فراهم می‌کند. به این ترتیب دانشگاه بستری برای تقویت سرمایه اجتماعی کنشگران نهاد علم تلقی می‌شود. پژوهش حاضر دارای محدودیت‌هایی از جمله روش نمونه‌گیری غیر تصادفی بود که باعث کاهش قدرت تعمیم تحقیق می‌شود همچنین جامعه‌ی آماری پژوهش حاضر محدود به طلاب حوزه علمیه الزهرا و دانشجویان صدا و سیما بود بنابراین در تعمیم نتایج باید جانب احتیاط رعایت شود، همچنین در استفاده از پرسشنامه‌های خود گزارش دهی امکان تحریف وجود دارد و در نهایت دقیقاً مشخص نیست که آیا دانشجویان از لحاظ اقتصادی، حمایت‌های مالی، خوابگاه و تغذیه همانند طلاب باشند یا همانند نیستند از اینرو تعمیم و نتیجه‌گیری پژوهش را با محدودیت‌هایی روبه‌رو می‌کند. با توجه به نتایج پیشنهاد می‌شود جهت مواجهه با بحران‌های اجتماعی با بهره‌گیری از علم و معنویت برنامه ریزی‌های لازم جهت افزایش سلامت عمومی در جامعه و همچنین افزایش تاب‌آوری در جامعه انجام شود و همچنین از ظرفیت دانش‌جویان و دانشگاهیان به طور مشترک استفاده شود. و مسولان سعی در افزایش سرمایه اجتماعی مرتبط با بحران جهت افزایش تاب‌آوری اجتماعی در برابر بحران‌ها داشته باشند. همچنین پیشنهاد می‌شود به منظور ارتقای سرمایه اجتماعی طلاب باید سیاست‌ها و چارچوب‌های جامعه‌پذیری حوزه به شکلی عمیق‌تر بررسی شود. سیاستگذاری نوین در ارتباط با جامعه‌پذیری بر این اصول تأکید دارد که جامعه‌پذیری باید خود را از جهت‌گیری سخت‌منطبق و همگرا جدا کند. ساختار اصلاح‌شده جامعه‌پذیری باید بر بصیرت فردی تأکید و از آن حمایت کند. به دلیل وجود تأثیرات بصیرت فردی، فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی نیز رشد و توسعه می‌یابند. و با تقویت زمینه‌های توسعه تعاملات میان اعضای دانشگاه و حوزه می‌توان گرایش‌های دینی دانشگاهی را تقویت کرد و بر آن تأثیر گذاشت.

موازین اخلاقی

در این پژوهش موازین اخلاقی شامل اخذ رضایت آگاهانه، تضمین حریم خصوصی و رازداری رعایت شد. با توجه به شرایط و زمان تکمیل پرسشنامه‌ها ضمن تأکید به تکمیل تمامی سؤال‌ها، شرکت‌کنندگان در مورد خروج از پژوهش مختار بودند.

تعارض منافع

بنا بر اظهار نویسندگان، این مقاله حامی مالی و تعارض منافع ندارد.

منابع

- سوری، آذر. (۱۳۹۷). چهره وبر واقع‌گرا و کل‌گرا: حلقه مفقوده تصویر رایج از روش فهم تفسیری، جامعه، فرهنگ و رسانه، ۷(۲۸)، ۳۶-۱۱.
- رفیعی، ملکه، ملکی، امیر، زاهدی، محمد جواد، ارشاد، فرهنگ. (۱۳۹۹). تحلیل و واکاوی گونه‌های روابط علم و دین، اسلام و مطالعات اجتماعی، ۸(۲۹)، ۱۵۲-۱۲۵.
- رسولی، رویا، سلطانی، سمیه. (۱۳۹۱). مقایسه و بررسی رابطه جهتگیری مذهبی و عمل به باورهای دینی با سازگاری زناشویی در طلاب و دانشجویان، خانواده پژوهی، ۸(۴)، ۴۳۹-۴۲۷.
- گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۸). (امیل دورکیم (مترجم: یوسف ابادری). انتشارات خوارزمی.
- صالحی عمران، ابراهیم. (۱۳۹۳). آموزش عالی و سرمایه اجتماعی، پژوهشنامه توسعه فرهنگی، ۲(۱۰)، ۵۷-۷۷.
- هات، جان. اف. (۱۳۸۵). (علم و دین، از تعارض تا گفتگو (مترجم: بتول نجفی). تهران: انتشارات طه
- موحد، مجید، حمیدی زاده، احسان. (۱۳۹۸) رابطه دینداری و علم‌گرایی زنان در شهر شیراز، جامعه‌شناسی زنان دانشگاه آزاد واحد مرودشت، ۱(۱۶)، ۵۷-۳۱.
- مصباحی جمشید، پرستو، و سرمدی، محمد رضا. (۱۳۹۹). بررسی نقش علم‌گرایی در زوال معنویت با رویکرد انسان‌شناسانه، اندیشه‌های نوین تربیتی، ۱۶(۱)، ۲۴۰-۲۱۷.
- مهدوی‌کنی، مهدی. (۱۳۸۷). دین و سبک زندگی. تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.
- مرجانی، سید هادی. (۱۳۹۹). سرمایه اجتماعی دانشگاهی: مقایسه دانشجویان ایرانی در حال تحصیل در ایران و هند، مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۲(۳)، ۷۶۹-۷۴۹.

References

- Bruun, H.H. (2017), Weber on Rickert: From Value Relation to Ideal Type, Max Weber Studies, Vol. 1, No. 2, pp. 138-160.
- Dillon, M. (2011). Pierre, Bourdieu, Religion and cultural production. Cultural Studies; ۱(۴); ۴۱۱-۴۲۹
- Farnoosh G, Alishiri G, Zijoud SRH, Dorostkar R, Farahani AJ (2019). Understanding the 2019-novel Coronavirus (2019-nCoV) and Coronavirus Disease (COVID-19) Based on Available Evidence-ANarrative Review. *Journal of Military Medicine*. 2020; 22(1):1-11.
- Gölgeci, I. & Kuivalainen, O. (2020) Does social capital matter for supply chain resilience? The role of absorptive capacity and marketing-supply chain management alignment, *Industrial Marketing Management*, Vol.84, pp.63-74.
- Li S, Wang Y, Xue J, Zhao N, Zhu T. (2020). The Impact of COVID-19 Epidemic Declaration on Psychological Consequences: A Study on Active Weibo Users. *2020;17(6)*.
- Mayunga, J. S. (2017) Understanding and applying the concept of community disaster resilience: a capital-based approach, Summer academy for social vulnerability and resilience building, Vol.1, No.1, pp.1-16.
- Parry J. (2020). China coronavirus: cases surge as official admits human to human transmission. *British Medical Journal Publishing Group; doi:10.1136/bmj.m236*

Organization WH. WHO(2005). checklist for influenzapandemic preparedness planning. World Health Organization.

Straub, A. M. & Gray, B. J. & Ritchie, L. A. & Gill, D. A. (2020) Cultivating disaster resilience in rural Oklahoma: Community disenfranchisement and relational aspects of social capital, Journal of Rural Studies, Vol.73, pp.105-113.

Tippens, J. A. (2019) Urban Congolese refugees' social capital and community resilience during a period of political violence in Kenya: a qualitative study, Journal of Immigrant & Refugee Studies, Vol.18, No.1, pp.42-59.

***

پرسشنامه علم باوری

ردیف	گویه	نظری ندارم	مخالفم	کمی موافقم	کمی موافقم	کاملاً موافقم
۱	وقتی بیمار می‌شوم، قبل از هر اقدام درمانی به پزشک مراجعه می‌کنم.					
۲	بهترین افراد برای حل مشکلات روحی روانی، مشاورین و روانشناسان کارآزموده هستند.					
۳	بر اساس تابلوهای راهنمایی و رانندگی در جاده‌ها رانندگی می‌کنم.					
۴	تمام پدیده‌های دنیا دلایل علمی دارند.					
۵	با تکیه بر نتایج علم می‌توان راه مناسب‌تری برای زندگی پیدا کرد.					
۶	روش‌های علمی را به روش‌های سنتی ترجیح می‌دهم.					

***

پرسشنامه سرمایه اجتماعی

ردیف	گویه	کمی زیاد	زیاد	کمی کم	کمی کم
۱	نسبت به دوستان و آشنایانم اعتماد دارم.				
۲	نسبت به اطرافیانم احساس مسئولیت دارم.				
۳	به نظر اطرافیانم اهمیت می‌دهم.				
۴	همه افراد حق برخورداری از امکانات (آموزش، بهداشت، مسکن و شغل) را دارند.				
۵	حکومت برای رأی و نظر مردم اهمیت زیادی قائل است.				
۶	اخباری که از رادیو و تلویزیون پخش می‌شود چندان معتبر نیست چراکه بیشتر رسانه‌های داخلی اخبار را سانسور می‌کنند.				
۷	در فعالیت‌های روزمره همسایگان و آشنایان کمک می‌کنم.				
۸	در انواع کمک‌های خیریه شرکت می‌کنم.				
۹	در گردهمایی‌های سازمان‌ها، انجمن‌ها و مؤسسات مختلف حضور دارم.				
۱۰	احساس می‌کنم به قواعد اجتماعی این مردم اعتقادی ندارم.				
۱۱	احساس می‌کنم، افراد جامعه به قوانین و مقررات احترام نمی‌گذارند.				
۱۲	در مشکلات و گرفتاری‌ها به اطرافیانم کمک می‌کنم.				
۱۳	به شرکت در مناسبات گروهی علاقه‌مند هستم.				
۱۴	اگر اطرافیانم درگیر مشاجره و دعوا باشند، من برای حل‌وفصل آن‌ها تلاش می‌کنم.				

***

پرسشنامه گرایش‌های دینی

نوعی مخالف	مخالفم	ظرفی ندارم	موافقم	نوعی موافقم	لطفأً تعیین کنید تا چه میزان با موارد زیر موافق هستید؟ گرایش‌های دینی	رتبه
					اگر امری معروف و نهی از منکر را ترک کنیم فساد همه‌جا را پر می‌کند	۱
					در روز قیامت به اعمال و رفتار ما دقیقاً رسیدگی می‌شود.	۲
					قرآن کلام خداوند است و هر چه می‌گوید حقیقت محض است	۳
					من به وجود فرشتگان اعتقاد دارم	۴
					هنوز مطمئن نیستم که خداوند واقعاً وجود دارد.	۵
					گاهی احساس می‌کنم به خدا نزدیک شده‌ام.	۶
					بدون اعتقادات دینی احساس می‌کنم، زندگی‌ام پوچ و بی‌هدف است.	۷
					هرگاه به حرم یکی از امامان و اولیاء می‌روم، احساس معنویت عمیقی به من دست می‌دهد	۸
					وقتی توبه می‌کنم و از خداوند می‌خواهم برای جبران گناهانم به من کمک کند	۹
					تقلب در پرداخت مالیات کار نادرستی است	۱۰

***

A Comparison of Scientism, Religious Tendencies, and Social Capital in Two Fields (University- Seminary Students) during the COVID-19 Era

Mojgan. Ghafarzadeh Namazi¹, MohammadHosein. Assadi^{*2}, & Ali. Aoshanaei³

Abstract

Aim: The present research aimed to compare scientism, the levels of religious tendencies, and social capital in two fields (university- seminary students) in Tehran during the COVID-19 era in 2019. **Methods:** The research was applied in terms of purpose and had a descriptive-comparative design. The statistical population consisted of all students at IRIB University (n=756) and the Islamic Seminary of Qom (n=350), among whom 175 university students and 110 seminary students were selected as the samples using the convenience sampling method. A researcher-made questionnaire was used to collect data, and the obtained data were analyzed based on the independent t-test, and Mann-Whitney U test. **Results:** There was a significant difference between the two fields (university-seminary students) in terms of scientism ($t=5.41$, $P<0.01$), social capital ($t=-9.62$, $P<0.01$), and religious tendencies ($t=7.93$, $P<0.01$) in a way that the levels of scientism and social capital were higher in university students than in seminary students and the level of religious tendencies was higher in seminary students than university students ($P=0.05$). **Conclusion:** Given the significant difference between seminary and university students in scientism, the levels of religious tendencies, and social capital in the crisis, and the constructive interaction between science and religion, it is concluded that science and religion can have an effective interaction in social crises.

Keywords: *Scientism, Religious tendencies, Social capital, COVID-19 virus.*

-
1. Ph.D. student of Department of Sociology, Ashtian Branch, Islamic Azad University, Ashtian, Iran
  2. ***Corresponding Author:** Assistant Professor, Department of Sociology, Ashtian Branch, Islamic Azad University, Ashtian, Iran
Email: assadi2001ir@yahoo.com
  3. Assistant Professor, Department of Sociology, Ashtian Branch, Islamic Azad University, Ashtian, Iran